

**GENEALOGIA I CRÍTICA DEL
PENSAMENT ÚNIC**

Gonçal Mayos

Universitat de Barcelona

“Perill de la nostra cultura.- Pertanyem a un temps, la cultura del qual és en perill d’esfondrar-se a causa dels [propis] mitjans de cultura.”¹ F. Nietzsche, *Humà, més que humà*, I #520.

El pensament únic (PU), és pensament? és únic?

S’ha dit moltes vegades que el pensament únic (PU) ni és pensament ni és únic. Malgrat simpatitzar clarament amb aquesta perspectiva i sospitar que el PU abdica d’alguna de les característiques més bàsiques i importants del que considerem com a pensament, no ens dedicarem aquí a negar-li tal qualificació. Entre altres raons perquè pensem que aquesta crítica ja els va bé, als seus partidaris, així poden presentar el PU com a quelcom que supera la noció clàssica de pensament i, de retruc, postular-se com a causants de la fi de la metafísica, de la mort de les ideologies i de la superació de la postmodernitat.

Així els partidaris del PU poden argumentar que aquest no és cap conceptualització, cosmovisió o ideologia comparable a les tradicionals i, en definitiva, presentar-lo com l’única manera —desideologitzada— de tractar o administrar la realitat. Llavors poden proposar a les noves generacions i als desencisats de la complexíssima càrrega cultural clàssica un “suggestiu” dilema (d’altra banda, absolutament trampós): les opcions tradicionals són pensament, filosofia, metafísica, cosmovisió i ideologia; el PU és simplement el mecanisme de la realitat o el seu coneixement científic. Pensem que gran part de l’èxit actual de plantejaments propers al PU es basa a forçar una elecció des de tan hàbils i esgaiades premisses.

El que sí neguem i amb total rotunditat és la seva exclusivitat, és a dir que sigui realment l’única alternativa possible. Podem acceptar que unifica amb força coherència tota una complexa amalgama d’elements teorico-pragmàtics diversos, molt antics —sovint— i especialment de-

cisius en la nostra civilització. Però no acceptarem que estigui sol ni que no hi hagi cap altra possibilitat efectiva d'encarar el món i la societat, la vida i la realitat, que sigui l'única manera de perllongar la nostra civilització ni, molt menys, la vida humana avançada.

Ara bé, fins i tot no discutint la unitat interna del PU, cal dir que com a sistema teòric no ha assolit (almenys de moment) una formulació paradigmàtica realment única i internament coherent; en termes de Kuhn i malgrat les afirmacions contràries dels “fanàtics”: no ha assolit de moment l'estadi de “ciència normal”. Certament però, hi ha entre les seves diverses formulacions, pràctiques i doctrines el que Wittgenstein considerava “un mateix aire de família”, que abasta tot el complex conjunt de plantejaments econòmics, tecnocomunicatius i sociopolítics al qual se sol aplicar la seva denominació.

Per tant acceptarem —si més no propedèuticament— que el PU és pensament (i hi afegirem que encara és també —malgrat que ho negui— una ideologia, una cosmovisió, una mentalitat) i que, si bé no és l'única possibilitat, sí que manifesta una notable i clara unitat en els plantejaments. No obstant això, i sense que se'ns escapi l'aparent paradoxa (que ens sembla constitutiva del PU), la nostra tesi considera que només troba la seva unitat i, per tant, és únic precisament en la mesura que tendeix a tractar-ho tot com a no-pensament (exclusivament com a mercat, economia, flux internacional mecànic, pragmàticitat, espectacle, mer simulacre...). Alhora mostra la seva pertinença encara a l'àmbit del pensament en la mesura que —de moment— no és realment únic, en la mesura que no ha culminat el procés de des-ideologització, de buidament de tot sentit conceptual i d'absoluta pragmàticitat que pretén haver fet.

Certament i malgrat les seves impossibilitats internes, en el PU hi ha una tendència considerable a banalitzar el pensament i la cultura, en la mesura que sota la seva influència deixen de ser resultat del pensar reflexiu, crític i distanciat, i passen a ser un mer treball pragmàtic, el resultat virtual i en l'ordre dels simulacres d'una mecànica economètrica, sense la menor reflexió o distància crítica. En certa mesura el PU sembla voler culminar el procés que Weber² va descriure i, en gran part, anticipar del racionalisme europeu i del desencantament

del món, així com el de la raó il·lustrada de Horkheimer i Adorno³ cap a la culminació reductiva en mera raó instrumental. També sembla seguir els vaticinis de Heidegger quan a “Ciència i meditació” afirma que la potencialitat científicotècnica descoberta per Occident amenaça “estendre el seu poder a la terra sencera”.

No obstant això i en l'actualitat, el PU no acaba de trencar del tot amb el que entenem per pensament perquè continua sent una ideologia (l'occidental dominant, per simplificar) i no ha pogut tallar totalment les seves sòlides amarres amb les grans construccions ideològicofilosòfiques dels segles XVII, XVIII i XIX (revolució científica, mecanicisme, racionalisme, il·lustració, liberalisme, industrialització, maquinisme, economia política, utilitarisme, positivisme, legitimació del colonialisme i imperialisme,...). Malgrat les seves pretensions, el PU no ha pogut superar del tot el debat ideològicconceptual ni imposar-se sense alteritat. Continua sent simplement un projecte de sistema economicopolític ara centrat i basat en la nova tecnologia informaticocomunicacional, que necessita pensar-se en contraposició a altri i als seus propis orígens per a legitimar-se. No és encara —afortunadament— la màquina imparable i irreflexiva que aspira a ser.

Fins i tot, la contradicció interna del PU li permet pretendre representar una certa utopia (encara que al nostre judici té molt més de “distopia”⁴) i, almenys nominalment, recorre sistemàticament als ideals emancipatoris del XVIII i XIX, si bé en la seva versió més individualista i paraliberal. És més, el PU es protegeix darrere del gran mite modern del “progrés” tot i que aquest cada dia mostra més les seves clarors i obscuritats, així com darrere la vella idea d'Adam Smith de la racionalitzadora mà oculta del mercat. S'autopresenta com el darrer i culminant estadi del procés de “racionalització tecnològica” occidental que s'imposa arreu (el famós fenomen de la globalització); fins al punt que preveu una nova versió de la “fi de la història” proclamada per l'exassessor de l'expresident Bush, Francis Fukuyama.⁵ Per tot això i malgrat inconseqüents pretensions, el PU continua sent “filosofia” en el sentit pejoratiu que se sol fer servir; és a dir, continua sent un pensament, en el més pur estil ideològic i amb pressupòsits “metafísics”, hereu d'algunes de les ideologies més potents de la Modernitat

(algunes de les quals han col·laborat en la gestació del PU no només sense saber-ho, sinó fins i tot en contra de la seva voluntat explícita).

La modernitat des-pensada

Una vegada més, malgrat els seus esforços i que la seva tendència apunta cap a una depuració progressiva molt accentuada de tot tret ideologicomodern, en el PU viu encara el pitjor i —en certa mesura— el més potent del pensament occidental dels darrers segles. Simplement la recerca actual d'un PU és l'intent de conjuntar en una fórmula màgica única els considerats grans èxits d'Occident:

—economia de mercat com a marc social,

—la més desenvolupada teoria econòmica capitalista com l'evidenciadora del mecanisme del mercat identificat directament com la realitat,

—la tecno-ciència com a principal eina de desenvolupament i de producció,

—l'individualisme liberal com a visió de l'home,

—la sociologia funcionalista com a visió de la societat,

—la generalització i massificació de les possibilitats de consum com la seva meta i alhora "esquer",

—les actuals possibilitats de tractament digital de la informació i de comunicació massiva i ràpida com a condició de possibilitat de la globalització,

—i finalment —com la seva utopia— el somni emancipatori i dominador modern si bé progressivament depurat de les seves pretensions més ambicioses.

Un dels perills més clars del PU rau en aquesta pretesa fórmula màgica on tots aquests diversos elements "exitosos" són —inevitablement— considerats i integrats conforme a la seva versió més simplista i simplificada. L'objectiu és clar: evitar tant el previsible xoc intern i la probable incompatibilitat, com obviar i emmascarar la seva càrrega ideològica (de ser una alternativa i una mentalitat entre altres i no —com es pretén— l'única manera neutra i des-ideologitzada d'encarar la realitat). Horkheimer i Adorno van expressar molt bé el perill que

unes idees es convertissin en una perillosa caricatura mítica de si mateixes (d'altra banda propera a l'actual PU) pel simple fet de perdre els seus impulsos autocrítics. Al començament de la *Dialèctica de la Il·lustració* posen la seva estimada tradició il·lustrada com a exemple d'instrumentalització al servei del poder en mans de Napoleó o del positivisme: precisament “tot contra el que havien lluitat”. Generalitzant: “Li va passar [al pensament il·lustrat] el que sempre li esdevé al pensament triomfant, tan aviat com surt —voluntàriament— de la seva perspectiva crítica per a convertir-se en una eina al servei d'una determinada realitat, inevitablement col·labora —involuntàriament— a convertir el que tenia de positiu en negatiu i terrible”.

Això és exactament el que els ha passat a la pràctica totalitat dels elements teòrics que avui s'han integrat dins del PU: han perdut tota distància crítica; s'ha minimitzat la seva potencialitat i paper autocrític, emancipatori i revolucionari; han estat simplificats, domesticats i depurats; i, en definitiva, han acabat al servei de la legitimació del present immediat, de l'*establishment* dominant (per al qual no havien estat creats). Encara més, l'esforç constant i primordial dels ideòlegs i defensors del PU va en la direcció d'escapçar encara més els elements que avui el configuren, anul·lant-hi tota la càrrega revolucionària, crítica i emancipatòria que certament van tenir en un moment donat. L'objectiu és —en definitiva— “des-pensar-los”, procurar convertir el Pensament Únic en cada vegada menys pensament perquè pugui ser més eficaçment únic, omnipresent, invisible i adaptable a tota circumstància concreta. Perquè pugui cada vegada més ser simple i cec instrument de domini i menys una aproximació reflexiva a la realitat.

Com podem veure, l'objectiu clau i l'amenaça més gran del PU és suggerir que cal de “des-pensar” la relació humana amb el món i amb el proïsme, que ha arribat el “feliç” moment de substituir la conceptualització per la gestió i tota “excessiva” teorització per la pragmàtica relació directa amb els fenòmens reals. Autopresentar-se com el pensament que és únic perquè pròpiament no és “pensament” en sentit tradicional, sinó merament la millor o literalment l'única possibilitat de “gestionar la realitat”. No com un pensament ideològic o una visió del món entre d'altres sinó com l'única superació de l'alienació ideològica

o del relativisme etnicocultural que possibilita la “gestió” eficaç del mercat mundial. En una clara i profunda relació amb les tesis famoses de Francis Fukuyama, es presenta com l’única i ja definitiva possibilitat d’evidenciar el mecanisme del mercat i d’administrar-lo dins dels paràmetres del liberalisme i de la democràcia formal. Sibil·linament i rotunda, pel PU no té cap sentit un saber o una interacció amb la realitat que no passi per la seva gestió-domini instrumentals i, com a molt, pel liberalisme egoista i la democràcia formal més trivials (considerats com la perspectiva política suprema a la qual és cridada la humanitat).

Pensament mínim i postmodernitat

Dins de la seva tendència a eliminar tot component crític, reflexiu i conceptual, el PU ha esdevingut un pensament mínim i un mite i això el fa molt perillós. En aquest culmina en un grau impensable en 1945 la dialèctica que Horkheimer i Adorno van posar de manifest en la Il·lustració. El PU treu la seva força, potencialitat i perill del desenvolupament i radicalització d’un canvi de perspectiva i d’actitud molt típic de la Modernitat. Aquesta perspectiva engendradora durant la Modernitat minimitza i bloqueja molts elements claus de la tradició occidental més humanista i autocrítica, a canvi de privilegiar i reduir-ho tot a mera instrumentalitat i pragmaticitat. Fins i tot davant els atacs dels seus crítics, el PU s’autoproclama com la manera —si bé no totalment neutra i des-ideologitzada de gestionar la realitat— sí almenys com la versió “mínima” i de menor cost en maquinària institucional. Per això l’ideal liberal de l’Estat mínim és clau per a l’autolegitimació del PU —paradoxalment malgrat la seva constatada gran capacitat per a utilitzar les macroinstitucions estatals.

D’altra banda, el PU enllaça molt clarament amb les perspectives del postmodernisme de final de mil·lenni. Lipovetsky a *El capvespre del deure* analitza la postmodernitat com a resultat de dos fenòmens que considera inseparables: en primer lloc, el neoindividualisme i una cultura basada en la immediatesa, el present, la pragmaticitat, l’autonomia, l’hedonisme consumista, etc. I en segon lloc, la crisi dels que anomena “grans sistemes de significació” (els grans meta-relats moderns

segons el Lyotard de *La condició postmoderna*.⁶ No cal esforçar-se massa a posar de manifest que precisament aquests dos fenòmens són essencials també per al PU (mostrant una directa vinculació entre postmodernisme i PU que no ha escapat als estudiosos).

Així el primer fenomen analitzat per Lipovetsky és el que normalment es presenta com a contingut, programa o “pensament” del PU; certament la “ideologia” del PU beu de la tradició de l’individualisme possessiu (analitzada per Macpherson⁷), d’un insaciable pragmatisme centrat en valors materials de l’individu aïllat. Semblen oblidats, però, l’abnegat calvinisme i el paternalisme escatologicopuritat dels orígens del capitalisme (analitzats per Max Weber). Actualment tot ha evolucionat en la direcció de l’hedonisme consumista, de la immediatesa sense memòria ni reflexió del fet de refer-se cada dia d’acord amb els rols que el mercat exigeix, de la superficialitat anivelladora del simulacre en una cultura de l’espectacle (segons les anàlisis de Baudrillard, els postmoderns i els situacionistes).

És un tret sorprenent i amenaçant el fet que l’actual racionalisme abocat a una tecnocràcia economicista que ara aspira a dominar sense excepció tot el món (l’ideal de globalització) sigui patrimoni i valor d’una cada vegada més petita elit politicoeconòmica. D’altra banda les masses, tot i ser sotmeses a aquesta concreta, reductiva però intensíssima “racionalitat”, semblen estar abocades a un nou paganisme esotèric i virtual, fruit de la impossibilitat de traspasar la superficialitat i banalitat de la vida que els és destinada. Aquest fenomen juntament amb el progressiu desert ideologoespeculatiu ha facilitat el creixent regnat del PU i uneix els diversos components teoricosocials que el configuren.

Contradicció entre una llarguíssima gestació i uns escàndol i presa de consciència molt recents

Sorprèn que, malgrat la llarga i complexa gènesi dels elements que han arribat a confluïr en l’anomenat PU (alguns molt evidents des del segle XVII), s’hagi hagut d’esperar a la fi del mil·lenni perquè brolli amb exàgerat escàndol la idea del triomf mundial d’una perspectiva única llargament gestada —el PU. Aquest retard perceptiu de l’amenaça del triomf total i mundialment de la moderna manera economic-

tecnològica de racionalitzar el món només és comprensible perquè hi ha hagut un vel ideològic que ho ha impedit.

Per aquest motiu valorem molt positivament les recents aportacions des de I. Ramonet a J. Estefanía, lamentem però que el debat sobre el PU s'hagi plantejat sobre les més superficials bases típiques de l'actual societat i, per tant, d'una manera molt coherent amb la seva natura: ràpida aparició com a mera consigna mediàtica, imposició que segueix arreu els fluxos del poder economicocultural, arrencaments instantanis dels intel·lectuals "orgànics", extrema caducitat de la reflexió que ràpidament "es crema" en el buit abans d'haver-se pogut aprofundir, etc.

L'actual debat mediàtic ha tingut unes ambivalents conseqüències: d'una banda, ha desplaçat i substituït molts dels esforços autocrítics que la Modernitat filosòfica ha elaborat ja fa dècades. Ara bé, d'altra banda, també els ofereix una nova "idea força", la qual —malgrat el seu apocalípticisme— ofereix l'oportunitat de replantejar-los i relacionar-los entre si fins a donar-los una coherència, unitat i *sistematitzat* que encara els manca (tot i la seva urgència). Ara bé, abans de continuar en aquesta direcció, ens cal mostrar i demostrar la pervivència dins del PU de gran quantitat d'elements modernooccidentals, els quals intenta amalgamar, tot i la diversitat que els caracteritza, dins d'una molt determinada perspectiva politicoideològica.

Resulta de tota l'anàlisi precedent que, en profunditat, l'autèntica novetat del PU rau exclusivament en el seu triomf general i no en el fet que representi un estadi realment nou en el pensament o en la societat. I això, tot i ser efectivament un marc conceptual nou que possibilita i obliga un innovador replantejament del present i futur de la humanitat que superi alguns vels moderns. En definitiva, si mirem endarrere el PU se'ns presenta com a poc innovador i un procés força antic (per això molt consolidat i amenaçant), mentre que si mirem endavant ens obre una perspectiva radicalment nova, ja que ens aparta rotundament del debat dominant en el s. XX (almenys fins al 1989). La novetat rau en el seu atreviment —que ara s'ha fet explícit i patent per a tots— i que obliga a una resposta coordinada de tots els seus detractors; però la seva natura i essència és molt antiga.

Per a una genealogia del PU

Donem uns apunts, necessàriament breus, sobre la genealogia del PU des de la perspectiva que es tracta d'una culminació globalitzada del desencantament racionalista teoritzat per Weber, d'un nou emmascarament de la cara positivistotecnocràtica de la il·lustració tal com la van analitzar Horkheimer i Adorno, fins i tot d'un pas més en la línia de les crítiques heideggerianes al món modern. D'altra banda, cal constatar que, malgrat el gran valor de les aportacions d'aquests autors per al nou debat al voltant del PU, estem obligats a anar molt més enllà: per la mateixa radicalització i superació del procés que ells van poder analitzar, i perquè no podem restar en un pla merament teòric, sinó que ha de ser prioritari la intervenció directa en el món i el debat concret.

Intentem, per a mostrar el camí cap a una demostració de les afirmacions precedents, fer "cinc cèntims" de la vinculació de l'actual conglomerat anomenat PU amb el procés occidental seguit durant tota la Modernitat. La genealogia del PU i de la seva total imposició té tres moments clarament diferenciats:

1. A partir del segle XVII es genera un procés intern a Occident en el qual s'imposa el tipus de racionalització promocionat per les societats burgeses i basat cada vegada més en criteris econòmics, tecnològics i administratius.

2. A partir del segle XVIII, sobretot del XIX, s'exporta externament aquest procés a la resta del món: extensió d'aquell tipus de racionalització a la resta de països i cultures que no poden competir amb la seva eficàcia militar, econòmica, tècnica i logística.

Certament aquests dos processos van estretament units i, a mesura que la manera occidental de racionalitzar el món s'estén per la resta del planeta, també va depurant-se internament i domina encara més fermament dins del propi marc occidental. Entre els processos més importants d'extensió i generalització podem citar: el colonialisme, l'extensió del comerç internacional, la difusió dels capitals més enllà de les fronteres occidentals, la generalització de la institucionalització estatal centralitzada, l'aparició d'empreses multinacionals, la difusió

de la tecnologia occidental als països en desenvolupament, l'aparició dels mitjans de comunicació de masses, la "globalització"⁸ de la societat de consum i l'expansió de la visió del món vinculada amb aquesta.

3. Finalment, a les acaballes del segle XX (emblemàticament és significativa la caiguda del mur de Berlín) i a partir de l'esfondrament dels seus grans enemics politicoideològics (però no, per exemple, en l'aspecte tecnològic), es produeix la constatació explícita del triomf del liberalisme burgès tant internament a Occident com externament en la resta del món (globalització i exclusivitat). Per tant els vells ídols modernoccidentals passen a ser reconeguts i coaligats en l'anomenat PU.

De tots aquests subprocessos ens sembla que el tercer —el més destacat avui dia i el que provoca més titulars— és clarament d'inferior calat i de menor profunditat i valor que els dos primers. Certament a la fi dels anys noranta, quan apareix el debat sobre el PU, ja s'havien jugat pràcticament totes les batalles que confirmaven el triomf del racionalisme economicotècnic occidental i aquest ja havia assolit la seva plena maduració. Fins i tot es pot considerar que l'esfondrament del bloc soviètic (així com també la "sorprenent" evolució econòmica de la Xina comunista) és resultat no del fracàs d'una alternativa radical al PU (les idees del qual ja eren clarament dominants en la "Nomenclatura" del règim), sinó del fracàs d'aquesta "Nomenclatura" per a competir mundialment. Una vegada més, amb la percepció actual del fenomen del PU, la filosofia i, en aquest cas, més aviat el periodisme van molt per darrere de la història i de la realitat.

Fins i tot podem fer memòria de velles teories i recordar que d'una manera apocalíptica o il·lusionada ja havien previst l'actual triomf del pensament reductivament economicotècnic: Comte i Heidegger, Weber i Adorno, Husserl i els futuristes, Horkheimer i Jünger... Fins i tot Lenin, qui, quan considerava l'imperialisme com la necessària fase superior del capitalisme, vaticinava força bé l'actual imperialisme del PU —ara ja totalment global-terraqui i molt més subtil. Manllevant terminologia aliena, podem dir, sense tenir massa por a equivocar-nos, que el PU és la fase superior de la racionalitat burgesoccidental en la seva culminació tecnològicament avançada (3a o 4a revolució industrial). No hi podem veure sinó la constatació que —com deia Weber— la

versió occidental i burgesa del racionalisme que alia molt productivament economia, tecnologia i logística (un estil de coneixement en especial dels molts existents), ha aprofitat el seu indiscutible domini econòmic, tecnològic i logístic, per tal d'imposar-se contundentment també en el pla militar, polític i, fins i tot, ideològic. Certament la pressió occidental en tots aquests plans —absolutament inseparables— ha obligat la resta de països i cultures a adoptar les seves premisses i mètodes si és que volien sobreviure.

Si aquesta és la gènesi del PU, cal reconèixer la gran perspicàcia de Max Weber per a analitzar el nou mode de vida que marcaria l'especificitat d'Occident i que, en l'actualitat, el PU aconseguiria globalitzar. Dues cites ens seran suficient: "Ningún país ni ninguna época se ha visto tan inexorablemente condenado como el Occidente a encasillar toda nuestra existencia, todos los supuestos básicos del orden político, técnico y económico de nuestras vidas, en los estrechos moldes de una organización de funcionarios⁹ especializados, y ninguna ha sabido de funcionarios estatales de formación técnica, comercial y, sobre todo, jurídica, como titulares de las más importantes funciones cotidianas de la vida social."¹⁰

Però sobretot es compleix la culminació en el PU de la següent visió de Weber: "El capitalismo moderno ha estado enormemente determinado en su desarrollo por los avances de la técnica; su actual racionalidad se halla esencialmente condicionada por la calculabilidad de los factores técnicamente decisivos que son las bases de un cálculo exacto, es decir, por la especificidad de la ciencia occidental, en particular de las ciencias naturales exactas y racionales de base matemática y experimental. A su vez, el desarrollo de estas ciencias y de la técnica basada en ellas debió y debe grandes impulsos a su aplicación por el capitalista con miras económicas dadas las oportunidades de beneficio que ofrecen. No es que esto determinara el nacimiento de la ciencia occidental. También los indios calcularon, cultivaron el álgebra e inventaron el sistema numérico posicional, que sólo en Occidente se puso de modo inmediato al servicio del incipiente capitalismo: y sin embargo, no supieron [más aviat no ho van considerar necessari] crear las modernas formas de calcular y hacer balances. Tampoco el

surgimiento de la mecánica y la matemática estuvo condicionado por intereses capitalistas. Pero la utilización técnica de los conocimientos científicos (lo decisivo para el nivel de vida de nuestras masas) sí que estuvo condicionado por los resultados económicos que en Occidente se derivaban de ellos. Y esos resultados se deben justamente a la peculiaridad del orden social occidental.”¹¹

Contra la mitificació del PU

Una vegada hem posat de manifest la poca novetat aportada pel darrer debat al voltant del PU, hem de continuar prevenint en contra dels perills que provoca la seva mitificació. Gran part del perill i l'amenaça del PU parteix de la relació que hi mantenim —inclosos aquells que en som adversaris—: el podem convertir en un mite que ens acabi fascinant i/o disciplinant. Cal evitar facilitar al PU que es constitueixi cada vegada més en mite del nostre temps i de la civilització occidental.

La creixent mitificació del PU provoca una clara paradoxa: fora dels cercles empresarials pràcticament ningú no hi està d'acord, encara més: pràcticament ningú no sap què és (la seva elusivitat és terrible i, penssem, que no és accidental, ja que aquí rau part de la seva potencialitat), però tothom “sap” que és l'únic que hi ha i que funciona. En conseqüència, hom s'hi subordina conscientment o inconscient i acaba complint les expectatives que se'n té. El PU ens disciplina gairebé sense adonar-nos-en i bloqueja notablement la capacitat de rebel·lia i de dissidència de la generació actual. Una de les diferències del pensament únic respecte a altres plantejaments ideològics amb tendències totalitàries d'èpoques passades, és que en aquells hi havia una dogmàtica (en aquest sentit eren “més pensament”), hom sostenia i, en la mesura que podia, imposava uns continguts, una ideologia explícita, uns dogmes.

Sibil·linament els defensors del PU argumenten que no imposa res sinó una terminologia o uns “coneixements” practicoeconòmics o tècnics (els quals subjacentment contenen sens dubte tota una perspectiva tan sacralitzada que esdevé indiscutible). A través dels termes: eco-

nomia,¹² globalització, productivitat, competència, tecnologia, mercat, mitjans massius de comunicació, mort de les ideologies, progrés constant, ... s'imposa una determinada mentalitat com una necessitat inevitable, com un imperatiu sacral, com l'astuta mà d'Adam Smith que mou la realitat mateixa.

Encara més, l'estratègia més paradoxal, però no la menys eficaç, consisteix a descarregar sobre tots i cada un dels individus la tasca que en teoria hauria de recaure sobre els seus gurus i experts: trobar el sentit del PU, del nou dogma. Contínuament s'exigeix del ciutadà que s'hi adapti (sovint, sense dir-li exactament a què?), que es mobilitzi per a no perdre el "tren del progrés" —així en abstracte—, que s'adapti creativament al "nou repte" del PU. És a dir, s'inverteix la relació ideològica tradicional: en lloc de bombardejar els individus amb l'actuació pormenoritzada del que s'espera d'ells, se'ls reclama anguniosament una resposta competitiva¹³ i creativa (això sí, dintre d'un marc predeterminat molt estricte que ja condemna al fracàs la major part d'ells). Un dels aspectes més anguniosos del PU és que renuncia totalment a un ideal per a tots, sense cap vergonya posa damunt la taula la convicció que una gran part de la població senzillament està completament exclosa del paradís que tan afalagadorament dibuixa. En aquest respecte reformula en clau darwinista velles apostes aristocraticoelitistes que limitaven molt el nombre dels elegits.

Els seus defensors afirmen que només és degut a les mancances en la seva elaboració teòrica, però el PU es caracteritza més per definir (en general i més enllà de l'estricta camp del flux de capitals i tecnologies) un marc abstracte de valors i promeses d'enriquiment i consum, que no per la seva concreció en una munió de teories rigorosament i precisament determinades. Certament, més enllà de la seva eficàcia (que em guardaré molt de negar) en la gestió del mercat de capitals i de tecnologies, i més enllà de les teories desenvolupades al llarg dels darrers tres segles, el PU pràcticament només és una acumulació de tòpics, de mites, d'esperances, d'il·lusions, de prejudicis, d'apostes força arriscades, de fórmules imperatives però en absolut rigorosament demostrades... La tan repetida unificació científica del PU en un sòlid paradigma encara no s'ha produït. En termes rigorosos, el PU

—com a pretesa novetat— és una gran però injustificada promesa, una il·lusió que treu la seva força més de la capacitat de fascinar que no de demostrar.

Aquesta situació kafkiana i paradoxal explica les angoixes que dominen el món actual i que Jaques Delors va reflectir molt bé en un recent “Informe sobre educació”. Delors deia que la societat actual ha interioritzat el progrés econòmic i material com a inseguretat, angoixa i desengany. Potser la raó rau en què es demana i s'exigeix a la gent —en especial al jovent— una aposta a cegues per quelcom que no està clar, que no es veu clar, que no es pot explicar amb tota claredat (sempre es diu: de moment). Quelcom que encara és bàsicament un mite i una il·lusió, i que quan s'aconsegueix finalment formular amb claredat té un rotund missatge darwinista que condemna al fracàs i a l'exclusió una part considerabilíssima de la població. Realment, ¿ens ha de sorprendre que no fascini a tots i que, en canvi, angoixi a la pràctica totalitat?

Una vegada més és aplicable aquí el que encertadament comentaven Horkheimer i Adorno al primer escrit de *La dialèctica de la Il·lustració*: “La Il·lustració, en el sentit més ampli de pensament en continu progrés, ha perseguit sempre l'objectiu de treure la por als homes i convertir-los en amos. No obstant això, la terra completament il·luminada resplendeix sota el signe d'una triomfal desventura.” El PU promet el cel però —cada vegada és més evident— no per a tots. Tot s'acaba reduint a la vaga esperança que, si s'accepta el repte competitiu, tal vegada el ciutadà concret sortirà ben parat dintre de les demandes laborals i el propi país dintre dels intercanvis internacionals —però sempre amb l'espasa de Dàmocles que penja amenaçadora sobre els que defalleixin en la competitivitat.

En la versió publicista (estem convençuts que n'hi ha una altra de més profunda però que encara cal desenvolupar) el PU es caracteritza perquè la natura “mínima” de la seva proposta no permet anar més enllà d'aquesta absolutament “infalsable” predicció (cosa que, significativament, Popper mai no es va preocupar de criticar dintre de la seva persecució dels enemics de la *Societat oberta*). Certament, la cercada i tant alabada minimització dels pressupòsits conceptuals del PU com-

porta en gran mesura la claudicació a tot pensament que vagi més enllà de la superfície canviant dels fenòmens, de les constatacions pragmàtiques de les oscil·lacions del mercat internacional i dels fluxos econòmics més superficials (la qual cosa no vol dir que sigui fàcil preveure'ls). Com ja hem dit, si bé el PU encara no ha aconseguit el seu somni de “des-pensar” totalment els components de què parteix i que el conformen, astutament obvia la pràctica totalitat dels seus riscos i renuncia a les seves tasques més complexes, per a recrear-se amb qüestions importants i difícils, però segurament ni les més importants ni les més difícils.

Com ja hem vist, el PU es caracteritza per una força antiga, si bé ara exagerada, claudicació essencial: renunciar a pensar la realitat més enllà de la mera pragmaticitat, instrumentalitat i monetarietat. I encara més, fer d'aquesta claudicació la pròpia virtut i el propi orgull. La seva aposta per la “globalitat” amaga la renúncia a contemplar i tractar la complexitat dels nivells i àmbits de la realitat. El PU ofereix globalitat i unicitat al preu d'obviar i, fins i tot, negar la diversitat; per això és la més gran amenaça actual al pensament de la diversitat. Es mostra capaç d'analitzar molt bé (segons sembla) una capa essencial del món contemporani (el flux econòmic de mercaderies, de capitals i d'informacions) i ho fa amb un abast realment “global”, però s'oblida necessàriament de la resta de capes i de problemàtiques (s'oblida fins i tot que existeixen).

La gran batalla que ve

A partir del que estem dient, ens sembla que la situació actual es pot resumir de la següent manera: el PU és el resultat d'una complexa (i inestable) amalgama d'elements molt diversos i això el fa molt perillós, però alhora ofereix el flanc d'un únic i comú enemic per a la gran complexitat d'adversaris dels elements que s'hi han amalgamat. Així com el PU ha escollit els seus components i els ha reelaborat des d'una perspectiva unitària (bàsicament el seu “des-pensament”), també obliga els seus crítics —si volen tenir alguna eficàcia— a sintetitzar i compaginar en un ferm conjunt teoricodoctrinal els molts elements de disseny, de reflexió i de denúncia.

Una gran batalla es prepara, doncs, entre aquests dos grans i en procés de confluència conglomerats socioculturals, de tal manera que possiblement l'actual debat mediàtic sobre el PU n'és només una petita escaramussa. La nova batalla sembla, fins i tot, canviar la situació dominant en els darrers temps postmoderns. Si Lyotard definia la "condició postmoderna" per la manca de "grans meta-relats", ara ens trobaríem de nou en una situació de gran i explícita conflictivitat ideològica-cultural, simplificable en la línia de: a favor de l'amenaçant PU o en contra, o bé a favor d'una nova aliança de les perspectives respectuoses amb la complexitat humana (incloent-hi l'amenaçada "diversitat cultural") o bé els partidaris d'una nova síntesi reductiva basada en el poder de l'economia i del consum (el PU).

Finalment —després d'una època d'angoixant desconcert— aquests dos grans "blocs" oposats semblen cridats a reconèixer-se com a tals i a enfrontar-se en tant que tals. Aquesta gran batalla de blocs —potser més dura que cap d'altra abans— substituiria l'actual i caòtica guerra postmoderna de guerrilles, de microdiscursos desorientats i sense una mínima composició de conjunt ni cap gran alternativa epocal. Els temps presents tornen a reclamar una coherent visió de conjunt, ja que implícitament ja n'hi ha una, d'hegemònica, és digui PU o d'una altra manera. Ja hi ha un nou candidat —assenyalat i glorificat pels dits dels poderosos— a liderar la cultura, el saber i la societat del nou mil·lenni.

Aquest fet —avui indiscutible— obliga els crítics del PU encara dispersos, sovint desorientats i, fins i tot, paralyzats per l'efecte *boomerang* de les seves crítiques (com analitza Sloterdijk a *Crítica de la raó cínica*) a reaccionar en un esforç de cohesió i de síntesi (si més no de sintonia). Els nous temps obliguen més que mai a un esforç, que la contemporaneïtat ha negligit massa vegades, d'avaluació i compatibilització de les pròpies forces davant de les alienes. Sobretot cal un renovat procés de diàleg i treball per assentar aliances dins del propi i molt complex bàndol. Per tant cal un nou tipus de *sistematitzat* intel·lectual, que ha de superar imperiosament els purismes teòrics i les solitàries vanaglòries tan típiques de la Modernitat o del segle XX. L'enemic —per parlar clarament: el PU— ja ho està fent, és més: ho ha

anat fent lentament però amb fermesa (gairebé sense adonar-se'n) des de fa moltes dècades.

El PU acaba amb la “condició postmoderna”?

El camí, però, cap a una nova sintonia que contrapesi la unitat creixent del moviment vers un PU, no serà possible sense establir la genealogia tant dels components de l'actual PU, com de les respectives visions crítiques. Tinguem-ho clar: el PU no és quelcom nou ni recent, així com tampoc no ho són les amenaces que conté. Té, com hem vist, arrels molt antigues i esteses almenys en el món occidental, però els progressos de cada una d'aquestes sovint no van anar units i van caldre dues grans transformacions històriques perquè passés a percebre's la indiscutible amenaça del seu triomf total —malgrat que per molts ja era palès:

D'una banda, calia que el mode de producció capitalista quedés palpablement sol a partir de la caiguda del sistema econòmic comunista i el pas massiu dels països de socialisme real al capitalisme més dur i primitiu. Certament, el segle XX queda emmarcat politico-ideològicament, d'una banda, per la Primera Guerra Mundial i el triomf —que va facilitar—¹⁴ de la Revolució Bolxevic a Rússia i, d'altra banda, per la caiguda del Mur de Berlín (en aquest cas facilitat pel col·lapse de l'URSS). Doncs bé, aquest marc ideològicconceptual agressivament bipolaritzat en dos blocs irreconciliables va permetre la insensible consolidació del conglomerat economicotecnològic i, malgrat els seus esforços, també ideològic, que ara amenaça convertir-se en un pensament únic. Un debat fogosament ideològic com el que es va produir entre capitalisme i comunisme va fer de pantalla inconscient que obviava i diferia un altre debat que —precisament perquè semblava menys ideològic— s'ha mostrat més decisiu: la imposició total i global d'una única perspectiva de la societat, la cultura i la vida (PU), enfront del manteniment de diverses possibilitats d'un pensar o viure altre.

Cal recordar que si el PU (en la seva versió més explícitament liberal-capitalista) pot presentar-se en l'actualitat com l'única alternativa

efectiva, sovint és menys per mèrits propis que per demèrits aliens: en concret pel fracàs intern i posterior autodissolució de la seva aparent alternativa: el conglomerat economicopolític encarnat en l'anomenat bloc soviètic.¹⁵ Fins i tot, dins d'una concepció conspirativa de la història que no sempre podem descartar, no deixa de ser astuta aquesta elecció —sempre hipostasiada— d'un “gran enemic”, ja que sens dubte així l'emergent perspectiva que confluïria en el PU desviava molt eficaçment i de manera interessada l'atenció dels seus importantíssims enemics i dissidents dins i des del bloc “occidental”. El fet d'haver posat fi a aquesta interessada pantalla, se'ns apareix com una de les més grans conseqüències de la caiguda del Mur de Berlín, l'enorme clarificació dels conflictes del segle XXI (conseqüència segurament molt poc desitjada pels que més van celebrar la dita “caiguda”).

Sobre aquesta qüestió, les proclames —força precipitades i vanitoses—, de Fukuyama i tants d'altres, de la victòria definitiva del conglomerat economicoliberal occidental poden mostrar-se —finalment— de gran utilitat per l'adversari que pretenien, ja que han assenyalat als sovint desorientats adversaris un gran enemic i un gran perill: el PU. Amb el seu atreviment poden haver provocat el desvetllament de les consciències, possibilitant la revitalització (que encara en gran mesura s'ha de confirmar en tota la seva potencialitat) de les anàlisis teòriques de tots els que pretenien haver derrotat o simplement “jubilat”.

D'altra banda, el PU es relaciona d'una manera força complexa amb la postmodernitat. N'és una conseqüència en la mesura que és fill dels tan postmoderns: mort dels grans meta-relats, final de les ideologies, caiguda dels grans sistemes de significació. Un segle com el XX, tan marcat per la ideologia i les grans “idees força”, les quals semblaven estructurar la totalitat de les esferes de la vida humana, finalment semblava abocat a trobar-s'hi completament orfe, abocat a un buit que —per ell— era el més sinistre dels deserts: la manca d'una idea transversal que estructurés la humanitat dins d'una dualitat¹⁶ cosmovisional clara i rotunda. Precisament, la tan proclamada brevetat conceptual del segle XX només té sentit en la mesura que s'hi considera essencial la contraposició economicoideològica entre capitalisme i comunisme. Doncs bé, si el segle XXI pròpiament va començar en 1989 —amb la

caiguda del Mur— és perquè pensem que amb ell va caure també el vell debat economicocultural del segle XX i va començar el nou debat ideologicocultural del s. XXI —el nostre repte.

Ara bé, l'esfondrament o deriva del "socialisme real" i la mort dels grans meta-relats, més que no inaugurar el nou conflicte del segle XXI, el que han fet és donar centralitat a un vell conflicte d'arrels modernes que havia estat emmascarat. Sorprenentment ha calgut que coincidissin a deixar sol —almenys aparentment— el pensament neoliberal, immediatista, tecnocràtic i economicista que havia anat dominant Occident al llarg dels darrers tres segles, perquè uns en proclamessin la victòria definitiva i el altres s'esglaïessin davant del nou-vell amo. La mateixa magnitud del fenomen (autèntica novetat amb conseqüències tant quantitatives com qualitatives) ha esparverat partidaris i detractors, ja que amenaça la totalitat de la realitat (mundialització) i la totalitat de la cultura (globalització¹⁷). En definitiva, és qüestió nostra que aquests dos inesperats fenòmens (que són l'emergència de dos processos força llargs i complexos) en lloc de provocar el col·lapse desencisat de tota alternativa a l'avui dominant perspectiva econòmica i tecnològica —el PU—, generi una democràtica proliferació ideològicopolíticocultural¹⁸ que converteixi en premonitòria la renovada atenció i valoració postmoderna per a la diversitat, per a la proliferació de micro-relats i micro-identitats superposades.

1 Quan no la citem explícitament, la traducció és nostra.

2 En concret el famós "Vorrede", publicat com "Introducción" a Max Weber *Ensayos sobre sociología de la religión*, I, Madrid, E. Taurus, 1992, i a Max Weber *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Barcelona, E. Península, 1990. Citarem per la primera.

3 Max Horkheimer & Theodor W. Adorno *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, 1944. Cf. Gonçal Mayos "Post-il·lustració o autocrítica de la modernitat" a *Postmodernitat*, Barcelona, La Busca ed., 1998, pp. 51-74.

4 Sobre la nostra opinió i contraposició entre utopia, ideologia i pensar utò-

pic vegeu Gonçal Mayos "Possibilitat del pensar utòpic" a *La utopia*, Barcelona, La Busca ed., 1999, pp. 46-61.

- ⁵ En molts aspectes estretament vinculat al PU.
- ⁶ Hi ha edició castellana: Madrid, Editorial Càtedra, 1990.
- ⁷ C.B. Macpherson *La teoria política del individualisme posesivo. De Hobbes a Locke*, Barcelona, Fontanella, 1979.
- ⁸ Almenys en potència i com a ideal sociocultural dominant.
- ⁹ L'evolució del liberalisme supera la noció de Weber d'aquests "especialistes" com a funcionaris estatals". Però penso que la noció weberiana és ampliable, no només als que són a sou directe de l'Estat, sinó sobretot a aquells que actuen com a delegats explícits de la societat per a executar unes determinades funcions, en tant que experts o especialistes "reconeguts" i legitimats socialment. Per exemple: els "tècnics" del Fons Monetari Internacional, però no només ells.
- ¹⁰ *Op. cit.*, p. 13 (Ed. Taurus).
- ¹¹ *Op. cit.*, p. 19s (Ed. Taurus).
- ¹² Dels grans ídols moderns: ciència, tècnica i economia, en el PU és clar que els dos darrers predominen sobre el primer.
- ¹³ Sobre aquesta qüestió gairebé se li pot aplicar la frase de Clausewitz "la pau és la continuació de la guerra per altres mitjans"; ja que l'epopèica exaltació de la competitivitat individual i internacional per part del PU ens fa pensar que en realitat no és sinó la continuació de la guerra i el colonialisme però per altres mitjans econòmic-tecnològic-massmedia. De fet és cert que el PU prefereix dilucidar el domini a través de la competència economicotecnològica, però sense oblidar el valor militar que té aquesta competència (Guerra del Golf).
- ¹⁴ Pel col·lapse del règim tsarista incapaç de menar alhora la Guerra Mundial i continuar controlant el seu propi país.
- ¹⁵ No hem d'oblidar que la lluita durant la "guerra freda" es va produir tant o més que en el camp ideològic, econòmic, tecnològic i en el poder internacional (d'acord amb la més gran o més petita aglutinació d'aliats).

¹⁶ Potser la dualitat no era perfecta, ja que hi cabien molts matisos (tots els tenim en la memòria) però sempre dins d'una gran contraposició-marc ideològica.

¹⁷ Sarrato (vegeu l'article en aquest volum) distingeix entre el terme "mundialització" que té un sentit econòmic, geogràfic i tecnològic, del de "globalització" que respon a una perspectiva més cultural unificadora (el braç armat de la qual seria el PU). La idea de fons és que l'actual mundialització —segurament irreversible— no té per què portar a una globalització, en el sentit d'unificació cultural, el darrer objectiu de la qual és entronitzar el PU com el sistema únic. En definitiva l'economia, la tecnologia, la política, els mitjans de comunicació, etc., poden tenir abast mundial i això no ha de comportar la globalització excloent i totalitària de la cosmovisió, la ideologia i la cultura que avui domina el camp de l'economia, la política i la comunicació: el PU com a quinta essència mítica dels darrers tres segles d'Occident.

Certament, com ha dit Jacques Levy "La mundialització consisteix en l'aparició d'un objecte nou, el món com a tal". Ara bé, del fet que ja hem de tractar inevitablement la Terra com una totalitat, no vol dir tractar-la com un objecte-a-la-mà més (amb tots els perills que això comporta). I naturalment aquest objecte no ha de ser posseït ni dominat per cap part de la humanitat (fins i tot tampoc per si mateixa) en la mesura que afecta a tots. L'home pot i ha de fer-se càrrec del món com a totalitat, ja que qualsevol dels seus actes —sovint els més banals— avui poden afectar-la en conjunt i irremeiablement. Naturalment aquest fet "mundial" indiscutible —com també que avui podem desgraciadament exterminar tota vida en la Terra—, no comporta oblidar o negar les diverses formes culturals de relacionar-se amb el món, no comporta globalitzar i entronitzar-ne una de determinada, no comporta una unificació exclusivista.

¹⁸ Exigint, com Hannah Arendt, que l'esfera pròpiament política mantingui (o segons els casos guanyi) una renovada autonomia i consistència amb relació a les esferes que volen subordinar-la totalment (l'econòmica en primer lloc, però no l'única).